

PARTEA ÎNTÂI

CAPITOLUL ÎNTÂI

I

M-am apucat să aștern pe hârtie această istorie a primilor mei pași pe drumul vieții, fiindcă nu m-a răbdar inima să n-o fac, deși mă puteam lăsa păgubaș. De un lucru sunt însă convins: nu mă mai apuc în viața mea să-mi scriu autobiografia, chiar de-ar fi să mai trăiesc o sută de ani. Trebuie să fii strașnic de îndrăgostit de tine însuși ca să-ți dezvălui sufletul fără pic de rușine. Singura mea scuză e că, spre deosebire de toți cei ce mânuiesc condeiul, eu nu scriu spre a-mi atrage laudele cititorilor. Dacă într-o bună zi m-am hotărât să-mi însemn până în cele mai mici amănunte tot ce am pățimit de un an încoace, aceasta se datorează unui puternic imbold lăuntric, căci prea m-au uluit cele petrecute. Vreau să redau aidoma întâmplările, străduindu-mă din răputeri să nu adaug nimic și, mai cu seamă, să nu mă las ispitit de meșteșugul scriitoricesc; un literat scrie treizeci de ani și până la urmă nici el nu știe de ce s-a trudit atâta amar de vreme. Eu nu sunt scriitor și nici nu vreau să fiu, căci aș socoti o necuviință și o mârșăvie faptul de a-mi da în vileag toate tainețele inimii și de-a face negustorie la taraba lor literară cu descrierea meșteșugită a simțămintelor mele. De aceea mă și înfurie presimțirea că, pe cât se pare, n-am să pot ocoli cu desăvârșire descrierea sentimentelor și a gândurilor pe care acestea ți le stârnesc (nici chiar pe cele mai vulgare), deoarece influența literaturii este atât de nefastă, încât te corupe chiar și atunci când te îndeletnicești cu ea numai pentru sufletul tău. Mai ales, cugetările tale personale pot părea uneori foarte banale, fiindcă un lucru pe care tu pui mare preț ar putea să nu prezinte nici un interes pentru altcineva. Dar să lăsăm la o parte aceste comentarii, cu toate că ele ar putea servi drept prefață, căci alta tot nu am de gând să scriu. Să intru, așadar, în subiect, deși cred că cel mai greu e să începi un lucru, oricare ar fi el.

II

Încep, aşadar, sau mai bine zis aş vrea să-mi încep însemnările de la data de 19 septembrie anul trecut, şi anume din ziua când am întâlnit pentru prima oară pe...

Dar să explic aşa din senin pe cine am întâlnit atunci, când nimeni nu ştie încă despre ce e vorba, mi se pare cu totul nepotrivit; ba mai mult, socotesc vulgar până şi tonul cu care am pornit, căci după ce am făgăduit că mă voi feri de orice tertipuri literare, m-am lăsat ispitit de ele chiar de la primul rând. Dar pe cât se pare, pentru a scrie cu miez nu-i de ajuns să vrei. Şi apoi, după părerea mea, în nici o limbă europeană nu-i atât de greu să scrii ca în limba rusă. Recitind rândurile aşternute până acum pe hârtie, îmi dau seama că nu sunt chiar atât de prost cum reiese din ele. De ce s-o fi exprimând un om inteligent cu mult mai prost decât gândeşte? În tot cursul anului trecut, hotărâtor pentru viaţa mea, această nepotrivire m-a izbit adesea în convorbirile mele cu oamenii şi mi-a pricinuit multe frământări.

Deşi sunt hotărât să încep tot cu ziua de 19 septembrie, vreau mai întâi să spun pe scurt câte ceva despre mine: cine sunt, unde mă găseam atunci, prin urmare să arăt măcar în parte ceea ce se petrecea în capul meu în dimineaţa aceea de 19 septembrie, pentru a lămuri mai bine cititorului, poate şi mie însumi, cele întâmplate.

III

Am douăzeci de ani împliniţi şi am terminat de curând liceul. Mă numesc Dolgoruki şi din punct de vedere legal sunt fiul lui Makar Ivanov Dolgoruki, un fost iobag de la curtea boierilor Versilov. Trec, aşadar, drept fiul lui legitim, deşi sunt un bastard în toată puterea cuvântului, căci adevărata mea obârşie nu poate fi pusă la îndoială. Iată cum s-au petrecut lucrurile: acum douăzeci şi doi de ani, moşierul Versilov (tatăl meu adevărat, pe atunci un tânăr în vârstă de douăzeci şi cinci de ani) venise pentru câţva timp la moşia lui din gubernia Tula. Bănuiesc că pe atunci el trebuie să fi fost un om destul de şters. Lucrul cel mai ciudat este că omul acesta care m-a uimit nespus încă din copilărie, care a avut o înrăurire asupra întregii mele dezvoltări sufleteşti de până acum, şi o va avea, desigur, asupra întregului meu viitor, omul acesta a mai rămas şi astăzi pentru mine o enigmă în foarte multe privinţe. Dar despre lucrul acesta

am de gând să vorbesc mai târziu. De altminteri, nici n-ar putea fi lămurit cu una cu două. În orice caz, omul acesta va domina de la început și până la sfârșit însemnările mele.

S-a întâmplat ca tocmai atunci, Versilov, care abia împlinise douăzeci și cinci de ani, să rămână văduv. Fusesse însurat cu o fată de neam mare, dar nu prea bogată, anume Fanariotova, cu care avusese doi copii: un băiat și o fată. Despre soția lui, moartă atât de timpuriu, nu am putut afla decât foarte puține lucruri și acestea se pierd acum într-un noian de alte amintiri; de altfel, multe laturi mai intime ale vieții lui Versilov îmi scapă, deoarece față de mine el s-a arătat întotdeauna cât se poate de mândru, distant, închis și disprețuitor, deși în anumite momente mă uimea prin umilința lui cu totul neașteptată. Pomenesc în treacăt un fapt de care trebuie să se țină seama, și anume că Versilov a tocat în viața lui trei averi și încă destul de însemnate, care se ridicau la vreo patru sute de mii de ruble, dacă nu și mai mult. Acum a rămas, firește, fără o lețcaie...

Nici el nu prea știa de ce venise atunci la țară, cel puțin așa mi-a spus mie mai târziu. Copiii nu și-i luase cu el, îi lăsase, ca de obicei, la niște rude; de altfel, așa a procedat toată viața, atât cu copiii legitimi, cât și cu cei din flori. Mulți dintre iobagii lui de pe moșia aceea slujeau la curte; printre aceste slugi era și grădinarul Makar Ivanov Dolgoruki. Cu acest prilej vreau să-mi vărs focul o dată pentru totdeauna: rar a fost cineva atât de supărat pe numele lui, cum sunt eu de când mă știu. Recunosc că e o slăbiciune stupidă, dar nu m-am putut dezbăra de ea. Când intram pentru prima oară într-o școală sau mă întâlneam cu vreun om căruia îi eram dator să-i dau socoteală numai pentru că era mai în vârstă decât mine – într-un cuvânt de câte ori i se năzărea vreunui pârlit de dascăl, preceptor, inspector școlar sau popă să mă întrebe cum mă cheamă, la numele de Dolgoruki fiecare găsea de cuviință să adauge într-o doară:

— Prințul Dolgoruki?

Și de fiecare dată eram silit să le explic acestor nătărăi:

— Nu, *pur și simplu* Dolgoruki.

Precizarea „pur și simplu” ajunsese să mă scoată în cele din urmă din sărite. Țin să menționez pe deasupra și faptul ciudat că nici o excepție de la această regulă nu-mi stăruie în minte: nimeni nu m-a scutit de nelipsita întrebare. De bună seamă că pe cei mai mulți răspunsul nu-i interesa defel și, apoi, nici nu văd cine dracu’ se sinchisește de una ca asta! Totuși, fiecare se simțea dator să-mi pună această întrebare de prisos. Iar când afla că sunt „pur și simplu” Dolgoruki, interlocutorul meu mă măsura, de obicei, cu o privire absentă, nepăsătoare și stupidă, care dovedea că nici el nu știa de ce mă întrebase,

pentru ca apoi să-mi întoarcă spatele. Dar cel mai rău mă simţeam jignit când întrebarea venea din partea colegilor mei de şcoală. Cine oare nu cunoaşte interogatoriul întregii clase, la care este supus orice elev nou-venit? În ziua când se prezintă prima oară la şcoală (oricare ar fi ea), elevul cel nou, descumpănit şi ruşinat, devine victima tuturor colegilor săi: toţi îi poruncesc, îl întârâtă, îl tratează ca pe o slugă. De obicei, un şcolar voinic şi rotofei se proţăpeşte pe neaşteptate în faţa victimei şi o măsoară îndelung, încruntat şi dispreţuitor. Elevul cel nou înlemneşte, se uită pieziş la el şi, dacă-i tare de virtute, aşteaptă în tăcere ceea ce va urma:

— Cum te cheamă?

— Dolgoruki.

— Prinţul Dolgoruki?

— Nu, pur şi simplu Dolgoruki.

— Aha, pur şi simplu! Dobitocule.

Şi, la urma urmei, are dreptate: nici nu se poate închipui o situaţie mai stupidă decât să te numeşti Dolgoruki şi să nu fii prinţ. Această stupiditate, de care nu sunt câtuşi de puţin vinovat, mă apasă cumplit. Mai târziu, când ajunsesem să mă supăr foc de câte ori eram întrebat dacă sunt prinţ, răspundeam întotdeauna:

— Sunt fiul unui fost iobag, acum slugă la curtea boierului.

Odată, fiind din nou întrebat dacă sunt prinţ, m-am înfuriat de-a binelea şi am răspuns tăios:

— Nu, pur şi simplu Dolgoruki, fiul nelegitim al fostului meu stăpân – domnul Versilov.

Am ticluit această formulă abia în clasa a şasea de liceu şi, deşi m-am convins foarte repede că n-are nici un haz, am continuat, totuşi, s-o repet multă vreme. Îmi amintesc că unul dintre profesorii mei – de altfel, singurul – găsea că sunt dominat de ideea răzbunării şi a conştiinţei cetăţeneşti şi această apreciere a profesorului a pus toată clasa pe gânduri, ceea ce m-a jignit profund. În cele din urmă, unul dintre colegii mei, băiat cu limba foarte ascuţită, cu care abia dacă schimbam câteva cuvinte în decurs de un an, îmi spuse grav, fără să mă privească:

— Fireşte, sentimentele acestea îţi fac cinste, căci, fără îndoială, te poţi mândri cu ele; dar în locul dumitale nu m-aş fuduli într-atât că sunt copil din flori... s-ar zice că-ţi faci un merit deosebit din asta!

Din ziua aceea am încetat să *mă mai laud* cu faptul că sunt un bastard.

Trebuie să repet că e foarte greu să scrii ruseşte: constat că am umplut trei pagini mari ca să arăt cât de furios am fost toată viaţa pe numele meu şi tare

mi-e teamă ca cititorul să nu se fi grăbit cumva să vadă în pricina supărării mele faptul că nu sunt prinț, ci un Dolgoruki oarecare. Totuși, consider mai prejos de demnitatea mea să mai încerc a lămuri lucrurile și a mă justifica.

IV

Așadar, printre numeroasele slugi de la curtea boierească se mai găsea, pe lângă Makar Ivanov, și o fată de vreo optsprezece ani; într-o bună zi, lui Makar Dolgoruki, pe atunci în vârstă de cincizeci de ani, i se năzări s-o ia de nevastă. După cum se știe, pe vremea iobăgiei căsătoriile între slugi se încheiau numai cu încuviințarea stăpânilor, ba uneori chiar după bunul lor plac. La moșia lui Versilov locuia pe vremea aceea și o mătușă, ea însăși moșiereasă; de fapt, nu-mi era mătușă bună, dar cine știe de ce, atât eu cât și întreaga familie Versilov, cu care era pare-mi-se înrudită de departe, ne obișnuiserăm să-i spunem „mătușă“ Tatianei Pavlovna Prutkova. Pe atunci mai avea o sfoară de moșie cu vreo treizeci și cinci de suflete, tot în gubernia noastră, ba chiar în același județ. Fiind vecini, ea administra, adică mai degrabă supraveghea moșia lui Versilov (cu vreo cinci sute de suflete), dar, după câte am aflat, obținerea rezultate tot atât de bune ca un administrator cu școală. Despre ea n-aș putea spune câtă carte știe și nici nu mă interesează acest lucru; țin să adaug însă – deși e departe de mine gândul de a o măguli sau a o linguși – că Tatiana Pavlovna are un suflet nobil, mai mult, că este un om cu totul deosebit.

Tocmai de aceea, ea nu numai că nu s-a opus intențiilor matrimoniale ale ursuzului Makar Dolgoruki (toată lumea îl socotea pe atunci un om ursuz), ci dimpotrivă, le-a încurajat cu toată inima. Sofia Andreevna (slujnica de optsprezece ani, care avea să fie mama mea) rămăsese de câțiva ani orfană de ambii părinți; răposatul ei tată, care îi purtase lui Makar Dolgoruki un deosebit respect și o mare recunoștință, fusese și el slugă la curte, iar cu șase ani în urmă, simțind că i se apropie sfârșitul – unii pretind că abia cu un sfert de ceas înainte de a-și da sufletul, așa încât la nevoie se poate susține că aiurase, dacă nu ar fi fost oricum iresponsabil, ca orice iobag –, îl chemase pe Makar Dolgoruki și în fața tuturor slugilor adunate și a preotului îi ceruse cu limbă de moarte, răspicat și stăruitor, arătând spre fiică-sa: „Crește-o și ia-o de nevastă.“ Acest lucru l-au auzit toți cei de față. Cât despre Makar Ivanov, nu știu ce l-o fi îndemnat mai târziu să se însoare: i-a dat inima ghes sau și-a îndeplinit numai o datorie? Cred mai degrabă că nu a făcut mare caz de căsătoria lui. Era încă de pe atunci

un om care „știe să se impună“. Nu fiindcă ar fi fost prea bisericos sau învățat (deși știa tipicul și viețile câtorva sfinți pe de rost, dar le învățase mai mult după ureche), nu fiindcă ar fi trecut drept un fel de înțelept printre slugi, ci numai datorită firii lui îndărătnice, uneori chiar nesăbuite; vorbea sentențios, judeca fără apel, și, în concluzie, „trăia cuviincios“, după propria lui expresie cu totul neașteptată. Ținând seama de felul lui de-a fi de pe vremea aceea, e firesc să-și fi câștigat stima tuturor, dar pe cât se pare nu și dragostea cuiva. Situația s-a schimbat însă când a ieșit din rândul slugilor: din acel moment toată lumea a început să vorbească despre el ca despre un sfânt care a pătimit mult. Nu încapă îndoială că așa s-au petrecut lucrurile.

Despre maică-mea știu că Tatiana Pavlovna a ținut-o pe lângă ea până la vârsta de optsprezece ani, în ciuda stăruințelor vechilului de a o trimite la Moscova să învețe o meserie, și că i-a dat și o oarecare educație, adică a învățat-o să coasă, să croiască, să se poarte ca o fată bine-crescută și chiar să citească câte puțin. Să scrie ca lumea maică-mea nu a învățat însă niciodată. Ea privea căsătoria ei cu Makar Ivanovici ca pe un lucru hotărât de mult și socotea totul spre binele ei, fiind cât se poate de mulțumită; de aceea s-a și dus la cununie cu aerul cel mai liniștit pe care-l poți aștepta de la o fată în asemenea împrejurări, încât până și Tatiana Pavlovna i-a spus că vedește atâta sânge rece, de parcă ar fi pește nu om. Toate câte le știu despre firea maică-mii de pe atunci le-am auzit chiar din gura Tatiane Pavlovna. Versilov a sosit la moșie tocmai când se împlineau șase luni de la această căsătorie.

V

Vreau să adaug în treacăt că, din câte am aflat sau bănuiesc, n-am izbutit niciodată să mă dumeresc pe deplin cum a început totul între el și maică-mea. Sunt aproape convins că, după cum mă încredința el însuși anul trecut, înroșindu-se, deși povestea toate acestea cu tonul cel mai firesc, ba chiar oarecum în zeflema, nici vorbă nu a fost de vreo idilă între ei și că totul s-a întâmplat așa, pe neașteptate. De crezut cred că s-a întâmplat așa, iar acest cuvântel „așa“, oricât de plin de tâlc ar fi, nu-mi lămurește câtuși de puțin ceea ce doresc să aflu de atâta vreme, și anume de unde li s-a tras totul. În ceea ce mă privește, am urât toată viața asemenea tărașenii. Firește că ceea ce mă îndeamnă să aflu adevărul nu este o simplă curiozitate bolnăvicioasă. În treacăt fie zis, pe maică-mea nu am cunoscut-o aproape deloc până anul trecut, deoarece

am trăit din copilărie printre străini, ca nu cumva să-l stingheresc pe Versilov, dar asupra acestei chestiuni voi reveni mai târziu. Amintesc aci faptul în sine numai ca să explic de ce nu-mi pot închipui defel cum o fi arătat maică-mea pe vremea aceea. Cum nu cred să fi fost de o frumusețe neobișnuită, nu văd prin ce a atras pe un om ca Versilov pe atunci. Această întrebare mă frământă nu dintr-o curiozitate perversă, ci fiindcă dezvăluie o trăsătură foarte ciudată a acestui om. Deși posac și închis, mi-a mărturisit chiar el, cu acea sinceritate naivă, fermecătoare, pe care o dădea pe neașteptate la iveală când era strâns cu ușa (de parcă ar fi scos-o din buzunar), că pe atunci mai era „cu caș la gură“, sentimental, dar nu din fire, ci numai așa, fiindcă abia citise *Anton Sărmanul* și *Polinka Saks*, două cărți care au avut o covârșitoare influență civilizatoare asupra tinerei generații din vremea aceea. De obicei, el adăuga pe un ton foarte grav că poate numai datorită lui Anton Sărmanul se stabilise la țară. Bine, dar cum anume s-a apropiat acest țânc „cu caș la gură“ de maică-mea? Acum mă bate însă gândul că dacă aş avea fie și un singur cititor, acesta ar râde de bună seamă în hohote de mine, socotindu-mă un băiețandru caraghios, un copil naiv și prost, care se încumetă să judece o situație ce-l depășește. Da, nimic mai adevărat: deocamdată, problema mă depășește și mărturisesc că acest lucru nu-mi face cinste, căci îmi dau seama cât e de caraghios ca un vlăjgan de douăzeci de ani să fie într-atât de lipsit de experiență; cu toate acestea, trebuie să-i spun pe șleau domnului cititor că în cazul de față e cel puțin tot atât de naiv ca mine și i-o voi dovedi. E drept că nu știu nimic despre femei și nici nu vreau să știu, fiindcă am jurat să nu mă sinchisesc de ele cât voi trăi. Dar, cu toate acestea, sunt convins că unele femei te cuceresc pe loc, fie prin frumusețea lor, fie prin cine știe ce alte însușiri; în schimb, altora trebuie să le dai târcoale vreo șase luni ca să le înțelegi farmecul; dar ca să dibui de la început o astfel de femeie și să te îndrăgostești de ea, nu e de ajuns s-o privești și să fii în stare de orice sacrificiu – pentru asta se mai cere un dar înăscut. În ciuda lipsei mele de experiență, sunt convins de acest lucru, căci de n-ar fi așa, ar însemna să coborâm toate femeile la treapta animalelor domestice, tolerate în preajma noastră numai în această calitate, situație ce le-ar conveni poate multora dintre noi.

Deși n-am văzut portretul mamei mele de pe vremea aceea (știu că există unul pe undeva), m-am dumerit din spusele altora că n-a fost niciodată o frumusețe. Așadar, nu poate fi vorba de o dragoste la prima vedere. Iar ca „să se distreze“, Versilov ar fi putut să-și aleagă alta mai potrivită, cu atât mai mult cu cât o avea la îndemână pe Anfisa Konstantinovna Sapojkova, și ea slujnică la curte, nemăritată. Unde mai pui că unui om care suferise înrăurirea lui Anton

Sărmanul ar fi trebuit să-i fie rușine de el însuși să pângărească o căsnicie, fie și a unui iobag al său, în virtutea drepturilor de moșier, mai ales ținând seama de faptul că – așa cum am spus – abia acum câteva luni, adică după douăzeci de ani, mai vorbea cu atâta respect de Anton Sărmanul. Și unde mai pui că lui Anton nu i s-a furat decât calul, și nicidecum nevasta! Așadar, spre ghinionul domnișoarei Sapojkova (eu aș zice mai degrabă spre norocul ei), trebuie să se fi petrecut ceva cu totul neașteptat. Anul trecut, când am putut, în sfârșit, să stau de vorbă cu el (prilej care nu se oferea prea des), am stăruit de câteva ori să-mi răspundă la toate aceste întrebări, dar de fiecare dată am observat că, deși trecuseră douăzeci de ani de la acele întâmplări, Versilov, aristocratul sigur de sine, se fâstăcea. Totuși, nu m-am dat bătut. Îmi amintesc că într-o zi, dându-și acele ifose aristocratice pe care și le îngăduia cu mine, a îngăimat câteva vorbe stranii: cum că maică-mea ar fi fost una dintre acele făpturi *lipsite de apărare*, despre care nu poți spune că le iubești, ba chiar dimpotrivă, dar care îți inspiră un soi de *milă* prin blândețea, prin sfiala lor și, fără să-ți dai prea bine seama de ce, mila asta te urmărește multă vreme și, până la urmă, te leagă pe nesimțite de ele... „Într-un cuvânt, dragul meu, sentimentul ăsta te prinde într-atât, încât uneori nici nu te mai poți desprinde.“ Iată ce mi-a mărturisit; și dacă într-adevăr așa s-au petrecut lucrurile, trebuie să recunosc că nici pe vremea aceea nu era el țâncul „cu caș la gură“ cum ar fi vrut să pară. De fapt, aici am și vrut să ajung.

Tot cu acel prilej, a căutat, de altfel, să mă încredințeze că maică-mea l-a îndrăgit din umilință; nu mai lipsea mult să pretindă că dragostea ei a fost un rezultat al iobăgiei! Așadar, mințea ca să facă pe grozavul, mințea, călcându-și în picioare conștiința, onoarea și demnitatea!

După toate câte le-am înșirat până aici s-ar putea de bună seamă crede că vreau s-o laud pe maică-mea, deși am arătat de la început că nu știu nimic despre felul ei de a fi din acea perioadă. Ba mai mult, cunosc prea bine apăsarea mediului și mentalitatea îngustă care și-au pus încă din copilărie pecetea pe sufletul ei, pecete pe care a purtat-o toată viața. Cert e că a dat năpasta peste ea. Fiindcă veni vorba, trebuie să mai precizez un lucru: lăsându-mă furat de gânduri, am uitat un fapt pe care trebuia să-l arăt în primul rând, și anume că la ei totul a început de-a dreptul de la *năpastă* (sper că cititorul nu se va prefăce că n-a înțeles numai decît ce vreau să spun). Pe scurt, toată povestea a început după vechiul obicei moșieresc, dacă lăsăm la o parte faptul că domnișoara Sapojkova scăpase cu fața curată. Iar pentru a evita orice învinuire neîntemeiată, țin să afirm de pe acum că nu mă contrazic câtuși de puțin. Căci la urma urmei despre ce dracu' ar fi putut vorbi pe vremea aceea un bărbat ca Versilov

cu o femeie ca maică-mea, chiar dacă presupunem că între ei s-ar fi înfiripat o dragoste irezistibilă? Am auzit din gura unor destrăbălați că, adesea, aventurile amoroase încep fără ca bărbatul sau femeia să scoată vreun cuvânt, ceea ce este, desigur, culmea depravării și nu poate inspira decât scârbă; cât despre Versilov, chiar de-ar fi vrut, tot n-ar fi izbutit să se apropie altfel de maică-mea. Doar nu era să se apuce să-i explice mai întâi ideile romanului *Polinka Saks*?! Unde mai pui că nu de literatura rusă le ardea lor; dimpotrivă, după cum mi-a povestit chiar el o dată (când l-a luat gura pe dinainte), la început se ascundeau prin colțuri, se pândeau pe scări, săreau ca niște mingi unul din brațele celuilalt, cu obrazii îmbujorați, de câte ori auzeau pe cineva apropiindu-se și „tiranul de boier“ ajunsese să se teamă și de ultima lui slujnică, în ciuda drepturilor sale de moșier. Chiar dacă totul a pornit după tradițiile iobăgiei, mai târziu nu le-au mai respectat întocmai, deși mi-e cu neputință să explic de ce și cum. Cu cât încerc să-mi lămuresc lucrurile, cu atât mi se par mai încurcate. Pentru mine au rămas o enigmă până și proporțiile pe care le-a atins dragostea lor, căci Versilov – după obiceiul celor de teapa lui – ar fi trebuit să o părăsească îndată ce și-a atins scopul. Totuși, s-a întâmplat altfel. Să-ți faci mendrele cu o slujnică drăguță și ușuratică (deși maică-mea nu a fost defel ușuratică) era nu numai un lucru îngăduit, dar și inevitabil pentru un țanc „cu caș la gură“ și destrăbălat (căci destrăbălați erau dumnealor cu toții, atât cei progresiști, cât și cei retrograzi), mai ales ținând seama de situația lui romantică de văduv tânăr, care ducea o viață de huzur. Dar și o dragoste până la moarte ar fi fost de necrezut din parte-i. N-aș putea să jur că a continuat să o iubească, deși, ce-i drept, a târât-o toată viața după el.

Și pe mama am hărțuit-o cu tot felul de întrebări, dar mărturisesc că pe cea mai importantă n-am îndrăznit să i-o pun fățiș, cu toate că în ultimul an m-am apropiat foarte mult de ea și nu obișnuiesc să mă port cu mânuși, ci mai degrabă ca un mucos grosolan și ingrat, care-i socotește pe ceilalți *vinovați față de el*. Iată întrebarea: cum de-a putut ea, măritată fiind numai de șase luni, ba încă și strivită de prejudecăți despre „sfânta taină a căsătoriei“, supusă și neputincioasă ca o muscă, ea care-l venera pe Makar Ivanovici al ei ca pe un zeu, cum a putut tocmai ea să se lase târâtă într-un asemenea păcat numai după vreo două săptămâni? Nu cumva o fi fost și maică-mea o femeie destrăbălată? Dimpotrivă. Țin să afirm de la început că nici nu-și poate închipui cineva un suflet mai curat decât al maică-mii, care și-a păstrat toată viața puritatea sufletească. Poate că singura explicație ar fi că nu și-a dat seama ce face – prin asta nu vreau însă să spun că ar fi fost inconștientă, așa cum pretind azi avocații care încearcă să-și dezvinovățească clienții, hoți sau ucigași, ci numai

fiindcă s-a lăsat în voia unei porniri atât de puternice, încât, curată și naivă cum era, trebuia să-i cadă victimă în mod fatal și tragic. Cine știe, poate că a făcut-o să-și piardă capul croiala hainelor, pieptănătura pariziană, accentul francez, deși ea habar n-avea de limba franceză, ori poate a dat-o gata romanța pe care a cântat-o, acompaniindu-se la pian, într-un cuvânt s-a îndrăgostit de toate aceste lucruri pe care nu le mai văzuse și nu le mai auzise niciodată (unde mai pui că pe atunci el era foarte chipeș) și, odată cu ele, a îndrăgit la nebunie și omul, cu hainele, apucăturile și romanțele lui cu tot! Am auzit că multe fete – și dintre cele mai cinstite –, trăind la curțile boierești, au pățit la fel pe vremea iobăgiei... Eu, unul, înțeleg asemenea porniri și socotesc un ticălos pe acela care le pune numai pe seama iobăgiei și a „umilinței"! De ce n-ar fi putut oare acest tânăr chipeș să aibă atâta farmec pentru a seduce o făptură atât de curată până atunci și, mai ales, atât de deosebită de el – o ființă din cu totul altă lume, plămădită din alt aluat –, încât să o ducă în mod fatal la pierzanie? Că a dus-o la pierzanie, sper că maică-mea a înțelege toată viața, și poate că numai în clipa când a făcut primul pas nu și-a dat seama de urmări, după cum se întâmplă întotdeauna cu oamenii „lipsiți de apărare": chiar și atunci când știi că se duc la pierzanie, ei merg orbește înainte.

De cum au săvârșit păcatul, au început amândoi să se căiască. Chiar el mi-a povestit cu destul haz cum a plâns pe umărul lui Makar Ivanovici, pe care-l chemase în biroul său anume pentru a i se spovedi, în timp ce ea zăcea leșinată în cămăruța ei de slujnică...

VI

Nu are rost să mai stăruim asupra întrebărilor care mă frământă și asupra amănuntelor scandaloase. Așadar, după ce o răscumpără pe maică-mea de la Makar Ivanovici, plecă în curând de la moșie și de atunci – după cum am amintit mai sus – o ducea cu el aproape peste tot, afară de cazurile când avea intenția să lipsească vreme mai îndelungată și când o lăsa de cele mai multe ori în grija mătușii, adică a Tatiane Pavlovna Prutkova, care în asemenea împrejurări răsărea întotdeauna ca din pământ. Au locuit un timp la Moscova, apoi pe rând la moșiile lui, în diferite orașe, iar în cele din urmă s-au stabilit la Petersburg. Despre peregrinările lor voi povesti mai târziu, dacă va fi nevoie. Deocamdată, menționez numai că la un an după ce mama s-a despărțit de Makar Ivanovici, m-am născut eu, iar în anul următor a venit pe lume sora

mea și mult mai târziu, peste vreo zece-unsprezece ani, fratele meu mai mic, un copil bolnăvicios, care a murit după câteva luni. Din câte știi, după nașterea grea a ultimului copil, frumusețea maică-mii s-a veștejit; de atunci a rămas cu sănătatea șubredă și a început să îmbătrânească repede.

În tot acest răstimp, relațiile lor cu Makar Ivanovici nu s-au întrerupt nici odată. Oriunde s-ar fi găsit mama și Versilov, fie că trăiau într-un loc de câțiva ani, fie că abia se stabiliseră acolo, Makar Ivanovici avea întotdeauna grijă să trimită vești „familiei“. Se statorniciseră între ei niște relații ciudate, oarecum protocolare, dar destul de trainice. Sunt convins că în orice altă familie boierească asemenea relații ar fi căpătat o notă comică, ceea ce nu s-a întâmplat în cazul de față. Scrisorile lui soseau de două ori pe an, nici mai des, nici mai rar, și semănau grozav între ele. Am văzut aceste scrisori și eu; nu conțineau aproape nimic personal, dimpotrivă, se mărgineau aproape exclusiv la comunicări ceremonioase cu privire la evenimente și la simțăminte cu totul comune – dacă e cu puțință să afirmi una ca asta despre simțăminte. În primul rând, le trimitea vești despre sănătatea lui, apoi se informa despre sănătatea întregii familii, după care urmau urări, salutări, binecuvântări solemne – atâta tot. Pesemne că în lumea lui, caracterul general și impersonal al scrisorilor constituia o dovadă de bună-creștere și o desăvârșită cunoaștere a regulilor de politețe. „Preaiubitei și stimatei mele soții, Sofia Andreevna, plecăciune adâncă...“ „Scumpilor noștri copilași le trimit binecuvântarea mea părintească, ce-i va ocroti de-a pururi.“ Toți copilașii, printre care mă număram și eu, erau amintiți pe nume, în ordinea nașterii lor. Țin să subliniez cu acest prilej că Makar Ivanovici avea destul umor ca atunci când pomenea de „Excelența Sa, preacinstitul domn Andrei Petrovici“, să nu-l numească „binefăcătorul său“, deși îi trimitea în fiecare scrisoare câte o plecăciune preasupusă, rugându-l să-l ocrotească și implorând la rândul său cerul să-i binecuvânteze stăpânul. Maică-mea îi răspundea numai-decât lui Makar Ivanovici și totdeauna scrisorile ei erau ticluite după același tipic ca ale lui. Versilov, firește, nu lua parte la această corespondență. Makar Ivanovici scria din diferite colțuri ale Rusiei, din orașe și mănăstiri îndepărtate, unde petrecea uneori vreme îndelungată, căci devenise un fel de hagiucare cutreiera sfintele lăcașuri. În scrisori nu pune nici un fel de întrebări; în schimb, venea regulat, cam o dată la trei ani, să ne vadă și trăgea la mama, care-și avea totdeauna locuința ei, separată de-a lui Versilov. Dar despre asta voi vorbi mai târziu; deocamdată nu vreau decât să arăt că atunci când venea la mama, Makar Ivanovici nu obișnuia să se lăfăiască pe canapelele din salon, ci se retrăgea modest într-un ungher după o perdea sau un paravan. Nu rămânea la noi decât vreo cinci zile, cel mult o săptămână.